

O'SMIRLARDA DEVIATSIYA KO'RINISHLARI VA VUJUDGA KELTIRUVCHI OMILLARI

Narziyeva Shahnoza Rustamjonovna

Osiyo xalqaro universiteti o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada o'smirlar orasida kuzatiladigan deviatziya ko'rinishlari, ularning shakllanishiga ta'sir qiluvchi omillar va bu jarayonni oldini olish choralari tahlil qilingan. Deviatziya tushunchasi, uning asosiy turlari, psixologik va ijtimoiy omillarning o'rni hamda o'smirlar hayotidagi oilaviy, maktab va ijtimoiy muhitning ahamiyati yoritilgan. Tadqiqot davomida nazariy va amaliy yondashuvlar qo'llanilib, muammoni hal qilish bo'yicha tavsiyalar berilgan.

Kalit so'zlar: deviatziya, o'smirlar, psixologik omillar, ijtimoiy muhit, oilaviy muammo, profilaktika, ijtimoiy moslashuv.

Kirish

Deviatziya o'smirlik davrida shaxsning psixologik va ijtimoiy rivojlanishidagi muhim muammolardan biridir. O'smirlar hayotida yuzaga keladigan axloqiy buzilishlar va normadan chetga chiqishlar nafaqat shaxsiy, balki ijtimoiy muhitga ham salbiy ta'sir ko'rsatadi. Ushbu maqola o'smirlarda deviatziyaning asosiy ko'rinishlari va ularni yuzaga keltiruvchi omillarni aniqlash hamda ularning oldini olishga qaratilgan chora-tadbirlarni ishlab chiqishga bag'ishlangan.

Asosiy qism

1. Deviatziya tushunchasi va uning ko'rinishlari

Deviatziya – bu shaxsning ijtimoiy qabul qilingan me'yor va qoidalardan chetga chiqishi. O'smirlar orasida quyidagi deviatziya ko'rinishlari kuzatiladi:

- **Havfli xulq-atvor** (jinoyatchilik, huquqbuzarlik).
- **Psixologik muammolar** (depressiya, stress, o'z joniga qasd qilishga moyillik).
- **Ijtimoiy moslashuvdagi qiyinchiliklar** (ijtimoiy me'yorlarni qabul qilmaslik).
- **Giyohvandlik va alkogolga qaramlik.**

Havfli xulq-atvor (jinoyatchilik va huquqbuzarlik)

Tushuncha

Havfli xulq-atvor o'smirlarning jamiyat qabul qilgan axloqiy va huquqiy me'yorlarni buzib, huquqbuzarlik yoki jinoyat sodir etishiga olib keladigan xatti-harakatlarini anglatadi. Bu xatti-harakatlar nafaqat o'smirning o'ziga, balki atrof-muhitga, oilaga va jamiyatga ham zarar yetkazadi.

*Havfli xulq-atvor ko‘rinishlari*1. **Jinoyatchilik:**

- O‘g‘irlik, talonchilik, firibgarlik kabi iqtisodiy jinoyatlar.
- Zo‘ravonlik, jismoniy tajovuz, jinoiy guruhlar faoliyatida ishtirok.

2. **Huquqbuzarlik:**

- Jamoat tartibini buzish, ijtimoiy me‘yorlarga zid xatti-harakatlar.
- Spirtli ichimliklar iste‘moli, chekish, giyohvand moddalar iste‘moli.

3. **Ijtimoiy xavfli harakatlar:**

- Ta‘lim jarayonidan chetlanish, maktabdan qochish.
- Internet orqali noqonuniy faoliyatlarda ishtirok etish (kibermakonda jinoyatchilik).

*Havfli xulq-atvorni keltirib chiqaruvchi omillar*1. **Oilaviy omillar:**

- Ota-onalar nazorati yetishmasligi.
- Oiladagi zo‘ravonlik yoki nizolar.
- Oilaviy mehr va qo‘llab-quvvatlashning yetishmasligi.

2. **Maktab va ta‘lim muammolari:**

- O‘qituvchilar va o‘quvchilar o‘rtasidagi salbiy munosabatlar.
- Akademik muvaffaqiyatsizliklar va o‘zini qadrsiz his qilish.

3. **Ijtimoiy muhit:**

- Salbiy guruhlar ta‘siri (jinoiy guruhlar yoki ko‘cha bolalari).
- Internet va ommaviy axborot vositalarining salbiy ta‘siri.

4. **Psixologik omillar:**

- Emotsional beqarorlik va agressivlik.
- Past o‘zini baholash, o‘ziga ishonchsizlik.
- Stress va depressiya.

5. **Iqtisodiy omillar:**

- Moliyaviy qiyinchiliklar, kambag‘allik.
- Moliyaviy ehtiyojlarni noqonuniy yo‘llar bilan qondirishga urinish.

Havfli xulq-atvorning oqibatlarini

- Shaxsning ijtimoiy moslashuv darajasi pasayadi.
- O‘smir jamiyatda yakkalanadi, stigmatizatsiyaga uchraydi.
- Jinoyatchilik va huquqbuzarlikning ko‘payishi jamiyatda tartibsizlik va xavfsizlik muammolarini keltirib chiqaradi.
- O‘smirning kelajakda ijtimoiy muvaffaqiyatsiz bo‘lishiga sabab bo‘ladi.

2. *Deviatsiyani vujudga keltiruvchi omillar*

Deviatsiyaning shakllanishiga quyidagi omillar ta‘sir qiladi:

- **Oilaviy muhit:** ota-onalar nazorati yetishmasligi, oilaviy nizolar.
- **Maktab va ta‘lim tizimi:** pedagogik e‘tiborsizlik, maktabdagi muvaffaqiyatsizliklar.
- **Ijtimoiy muhit:** salbiy guruhlar ta‘siri, internet va ommaviy axborot vositalari.

- **Psixologik omillar:** o‘smirlik davridagi emotsional o‘zgarishlar, o‘zini anglashdagi muammolar.

Oldini olish choralari

1. **Oilaviy qo‘llab-quvvatlash:**
  - Ota-onalarga tarbiya va muloqot ko‘nikmalari bo‘yicha treninglar tashkil etish.
  - Oilaviy muhitni yaxshilash uchun psixologik yordam ko‘rsatish.
2. **Maktabdagi profilaktika ishlari:**
  - O‘quvchilarning ijtimoiy va psixologik ehtiyojlarini aniqlash.
  - Maktablarda psixolog va ijtimoiy pedagoglarning faoliyatini kuchaytirish.
3. **Ijtimoiy dasturlar:**
  - O‘smirlarni foydali faoliyatlarga (sport, san‘at, fan) jalb qilish.
  - Salbiy guruhlar ta‘sirini kamaytirish uchun ijtimoiy loyihalar tashkil etish.
4. **Hukumat va jamoatchilik tashabbuslari:**
  - Jinoyatchilikning oldini olish bo‘yicha maxsus dasturlar ishlab chiqish.
  - O‘smirlarni ish bilan ta‘minlash yoki kasbiy o‘qitish kurslarini tashkil etish.

3. Deviatziya oqibatlarini

Deviatziya o‘smirlarning o‘z hayotini boshqarish qobiliyatiga, jamiyatda moslashuviga va kelajakdagi shaxsiy hayotiga salbiy ta‘sir ko‘rsatadi. Bu muammolar jamiyatdagi ijtimoiy muhitni ham izdan chiqaradi.

Metod va materiallar

Tadqiqot davomida quyidagi metodlardan foydalanildi:

1. **So‘rovnoma va intervyu:** o‘smirlar, ularning ota-onalari va o‘qituvchilari bilan suhbatlar.
2. **Kuzatish:** o‘smirlarning ijtimoiy xulq-atvori va guruhlararo munosabatlarini kuzatish.
3. **Adabiyotlarni tahlil qilish:** deviatziya va o‘smirlik psixologiyasiga oid ilmiy maqolalar va kitoblar o‘rganildi.
4. **Statistik ma‘lumotlarni tahlil qilish:** o‘smirlar orasida jinoyatchilik va ijtimoiy muammolar haqidagi ma‘lumotlarni o‘rganish.

Taklif va tavsiyalar

1. **Oilaviy tarbiya bo‘yicha treninglar:** ota-onalarga o‘smirlar bilan muloqot qilish va ularni qo‘llab-quvvatlash bo‘yicha maslahatlar berish.
2. **Maktablarda psixologik xizmatlarni kuchaytirish:** psixologik yordam markazlari tashkil etish.
3. **Ijtimoiy guruhlar bilan ishlash:** salbiy guruhlarning ta‘sirini kamaytirish uchun o‘smirlarni ijtimoiy foydali faoliyatga jalb qilish.
4. **Profilaktika dasturlari:** giyohvandlik va jinoyatchilikning oldini olish bo‘yicha dasturlar ishlab chiqish.

5. **Media savodxonligini oshirish:** internet va ommaviy axborot vositalarining salbiy ta'sirini kamaytirish.

Adabiyotlar sharhi

1. **Durkgeyim E. "Ijtimoiy deviatsiya nazariyasi"** – Deviatsiyaning ijtimoiy omillari haqida asosiy nazariyalar.
2. **Erikson E. "Shaxs rivojlanishi bosqichlari"** – O'smirlik davrida shaxsiy identifikatsiyaning shakllanishi.
3. **Bekker H. "Stigma va deviantlik"** – Jamiyatning deviant shaxslarni qabul qilishidagi stereotiplar.
4. **O'zbekiston Respublikasi statistik ma'lumotlari** – O'smirlar orasida jinoyatchilik va huquqbuzarliklar statistikasi.

Xulosa

O'smirlik davri shaxs rivojlanishidagi eng nozik bosqich bo'lib, bu davrda ijtimoiy va psixologik omillar ta'siri kuchli bo'ladi. Deviatsiyaning oldini olish uchun oilaviy tarbiya, maktab va ijtimoiy muhitni yaxshilash muhim ahamiyatga ega. Ushbu tadqiqot natijalari o'smirlar orasidagi deviant xulq-atvorni kamaytirish va ularni ijtimoiy hayotga moslashtirishda amaliy qo'llanilishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Рахимова, М. (2023). Градостроительство в контексте трансформации. *Gospodarka i Innovatsje.*, 36, 131-137.
2. Рахимова, М. Х. ЁШЛАРНИ ДЕСТРУКТИВ ГУРУХЛАР ТАЪСИРИДАН ҲИМОЯЛАШНИНГ ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ. ТОШКЕНТ-2021, 52.
3. Chullieva, G. T. Intonema and its Types. *Middle European Scientific Bulletin. Volume 10, March 2021. ISSN 2694-9970. Pag. 91-95.*
4. Nigmatovna, Y. D., & qizi Chullieva, G. T. (1956). THE ROLE OF NOVERBAL MEANS IN SPEECH MEANING. *International Engineering Journal For Research & Development, Vol. 6, Issue 2 published May 16, 2021.–Pag. 1956-1961.*
5. Chullieva, G. T. (2023). Intonema and its Types.
6. Bobojonova Dilnoza Oxunjonovna, & Farmonova Nazirabegim Sadriddinovna. (2024). "ZAMONAVIY TILSHUNOSLIKDA MAQOLLARNING KONSEPTUAL TAHLIL MUAMMOLARI" . *Uz Conferences*, 2(4), 41–44. Retrieved from <https://www.uzresearch.uz/index.php/UC/article/view/608>
7. Narziyeva, S. (2023). PSYCHOLOGICAL VIEWS ON THE CHOICE OF PROFESSION. *Modern Science and Research*, 2(10), 333-336.
8. Rustamovna, N. S. (2023). UNDERSTANDING EMPATHY: AN ESSENTIAL COMPONENT OF HUMAN CONNECTION. *American Journal of Public Diplomacy and International Studies (2993-2157)*, 1(10), 378-382.
9. Rustamovna, N. S. (2023). DEVELOPING EMPATHY IN STUDENTS. *Oriental Journal of Academic and Multidisciplinary Research*, 1(3), 127-131.

10. Nozimov, J. T. (2024). PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF CHILDREN FOR FORMATION OF DEVELOPMENT FOR PREPARATION FOR UNIVERSITY. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(5), 575-578.
11. Нозимов Ж. Т. и др. Социально-психологические особенности формирования духовных потребностей в профессиональном развитии студентов // *Science and Education*. – 2024. – Т. 5. – №. 5. – С. 455-459.
12. Nozimov, J. (2019). The use of the trainings in developing intercultural competence in students. In *Психология образования будущего: От традиций к инновациям* (pp. 112-114).
13. Nozimov, J. T., & Usmanova, M. N. (2022). SOCIO-PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF INTERNET ADDICTION AMONG STUDENTS. *Педагогика и психология в современном мире: теоретические и практические исследования*, 1(10), 49-51.
14. PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF CHILDREN FOR FORMATION OF DEVELOPMENT FOR PREPARATION FOR UNIVERSITY. (2024). *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(5), 575-578. <https://mjstjournal.com/index.php/mjst/article/view/1502>
15. Икромова, С. А. (2024). ОСВОЕНИЕ ОСНОВ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ НАВЫКОВ. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(3), 894-899.
16. Икромова, С. А. (2024). ВАЖНОСТЬ ФОРМИРОВАНИЯ МАТЕМАТИЧЕСКИХ ПОНЯТИЙ. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(3), 906-911.
17. Икромова, С. А. (2023). O'SMIRLARDA DESTRUKTIV AXBOROTLARGA NISBATAN MAFKURAVIY IMMUNITET HOSIL BO'LISHINING O'ZIGA XOS PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI: Ikromova Sitora Akbarovna Osiyo xalqaro universiteti assistenti. *Образование и инновационные исследования международный научно-методический журнал*, (10), 333-336.
18. Ikromova, S., & Ziyodullayeva, M. (2024). DEVIANT XULQ-ATVOR. *Modern Science and Research*, 3(11), 576-579.
19. Икромова, С., & Джумаева, Ф. (2024). ОРИЕНТИРЫ ОБРАЗОВАНИЯ В УЗБЕКИСТАНЕ И В ДРУГИХ СТРАНАХ. *Modern Science and Research*, 3(11), 540-546.
20. Икромова, С. А. (2024). ОСНОВЫ ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ СЛУЖБЫ. *PSIXOLOGIYA VA SOTSILOGIYA ILMIY JURNALI*, 2(4), 47-53.